

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

167

Directors: Ramon Arnabat (URV),
Josep Santesmas (CCEPC)
Producció: L'Avenc
Disseny original: Canseixanta
Triada de novetats: Pineda Vaquer,
Carles Barrull (IRMU)
Dipòsit legal: B. 47.520-76
ISSN 2339-6997

CONTINGUTS

EDITORIAL: Instituts d'Esudis i ...	1
TEMES 1: Estudis locals i franquisme ...	2
TEMES 2: La creació de l'Institut ...	5
TEMES 3: La Institució Alfons ...	8
PATRIMONI: El fons de la Biblioteca ...	11
RESSENYES	13
TRIA DE NOVETATS	14
NOTICIARI	16

Plecs d'Història Local és una revista trimestral que publica articles originals de recerca i reflexió sobre història local i comarcal i en divulga la producció editorial i les activitats en l'àmbit territorial de les terres de parla catalana.

NARCÍS FIGUERAS CAPDEVIÇA. Universitat Oberta de Catalunya, CCEPC
JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. Centre d'Estudis del Gaià, CCEPC

INSTITUTS D'ESTUDIS I ÀMBIT PROVINCIAL: TRAJECTÒRIA I ACTUALITZACIÓ

Els vint-i-cinc anys que han passat des de la constitució de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana –una de les poques associacions d'àmbit territorial dels Països Catalans– són evidentment la part final de processos diversos i complexos, constitutius d'associacions i institucions al llarg de moltes dècades i de moltes circumstàncies històriques per les quals han passat els nostres territoris. No deixa de ser cert que, malgrat tot, en períodes difícils es mantingué un fil de continuïtat des del primer terç del segle XX, en objectius i propòsits com la recerca i el coneixement territorial i de país, a partir de l'excursionisme científic i dels estudis rigorosos en àmbits de la cultura i la ciència liderats per l'Institut d'Estudis Catalans. Si bé tota la creixent configuració cultural de la part del segle XX anterior al triomf del franquisme fou brutalment anorreada pel nou règim, al mateix temps, en cercles restringits, quedava retinguda en la memòria com a pòsit i com a exemple.

En el llarg període franquista, ja des dels primers temps de la postguerra, s'iniciaren processos constitutius d'institucions i associacions que, molt transformades, han configurat els models que, amb comptagotes primer i amb molta proliferació després i fins ara, han constituït estructures associatives com la dels centres i instituts d'estudis locals i comarcals. En aquest número de *Plecs* posem la mirada en els instituts d'estudis creats ja als anys quaranta per les diputacions provincials en aquella obligada i assumida metamorfosi que situava la província com l'única configuració política i administrativa possible, sempre al servei de l'estructuració de l'Espanya de Franco i en contra i en substitució de qualsevol altra cultura o configuració nacional.

En aquest número presentem dos exemples concrets d'instituts provincials creats durant el franquisme: l'Institut d'Estudis Ilerdencs (1942) i la Institució Alfons el Magnà-

nim (1948) de les diputacions de Lleida i València, respectivament, constituïts amb l'ànim inclusiu de ser considerats part i conjunt amb altres institucions similars d'altres províncies espanyoles –no pas totes– on es crearen o reconver-tiren ens similars. Al mateix temps intentem apuntar globalment el paper que van fer els instituts provincials en la configuració de la identitat nacional espanyola des dels estrictes límits geogràfics provincials. Queda molta feina a fer i calen molts estudis individuals com el que prope-rament veurà la llum sobre l'IEI i també comparatius amb la creació dels centres d'estudis de caire associatiu de la postguerra. ■

El 1942 es va crear l'Institut d'Estudis Ilerdencs amb una ideologia plenament franquista, combinada amb un lleidatanisme conservador i adherit als valors del règim i que va cercar de ser un centre d'estudis i difusor de les terres de Lleida. Font: Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs Servei d'Audiovisuals i Arxiu Fotogràfic

temes-1

NARCÍS FIGUERAS CAPDEVILA. Universitat Oberta de Catalunya, CCEPC
JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. Centre d'Estudis del Gaià, CCEPC

ESTUDIS LOCALS I FRANQUISME: ELS INSTITUTS PROVINCIALS

Als territoris de parla catalana la pervivència d'instituts d'estudis de caràcter provincial i de naturalesa pública (diputacions) és una realitat que mereixia atenció en una publicació com *Plecs*. Aquests instituts són equivalents o confluents amb els centres d'estudis locals o comarcals de base associativa, avui geogràficament generalitzats, en àmbits d'actuació com ara la recerca territorialitzada i la seva difusió.

Els seus orígens i trajectòries específiques, així com les diverses revitalitzacions al llarg del temps, constitueixen una temàtica d'interès que val la pena tractar d'una manera mínimament interpretativa. Ens proposem fer-ho succintament partint de les aportacions bibliogràfiques disponibles –incloent-hi les més recents– sobre el paper de l'àmbit local en l'imaginari i els discursos relatius a la construcció d'adscripcions identitàries de tipus més general. Això ajudarà a contextualitzar el fenomen i permetrà al lector aprofundir-hi pel seu compte, arribat el cas.

Els signants vam fer sengles aportacions a l'estudi de l'erudició local i l'emergència d'iniciatives i plataformes d'estudis locals en la cultura catalana del segle XX (publicacions i col·leccions, associacions i centres) en les jornades que van tenir lloc a Calonge el 2007 (2010). Partíem de la bibliografia existent i ens centràvem en la vigència dels centres associatius que, tot i tenir precedents, experimentaren una florida en el tardofranquisme i sobretot a partir de la Transició democràtica. Ja aleshores indicàvem que calia parar atenció als instituts d'estudis de caràcter provincial i oficial.

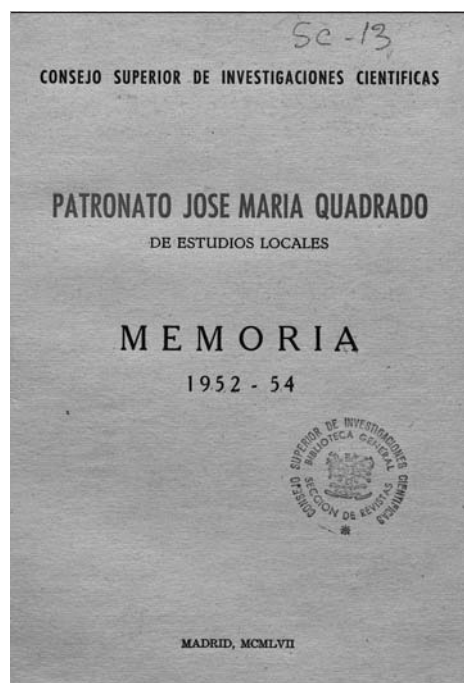
els instituts provincials havien estat tractats en diversos estudis analítics sobre la historiografia local espanyola de Miquel À. Marín Gelabert, seguint la petja dels treballs de l'escola aragonesa d'estudiosos de la historiografia, singularment la producció d'Ignacio Peiró. Sens dubte, les aportacions de Marín Gelabert permeten situar les institucions provincials d'estudis en el context de la historiografia acadèmica i territorial peninsular, alhora que aporten

dades sobre l'existència anterior a la Guerra Civil d'entitats provincials que, durant el franquisme, van quedar enquadrades en la seva major part, junt amb altres de nova aparició, en el Patronato José M. Quadrado, del CSIC, fundat pel règim el 1948.

Cal tenir en compte, però, la pluralitat de la noció «estudis locals» (és a dir, no únicament estudis històrics i arqueològics), rellevant per a l'anàlisi de la producció de la recerca en l'àmbit territorial (etnografia i folklore, art, música, patrimoni cultural en general, biografies i personatges, etc.). D'altra banda, als territoris de parla catalana cal considerar la proliferació, ja durant el franquisme, d'entitats associatives d'estudis d'àmbit comarcal, no solament municipal o provincial. La seva aparició coincidia amb la reivindicació de la comarca, considerada «natural» o «històrica» i, de fet, estretament vinculada a la Renaixença cultural i a l'emergència del catalanisme. La referència comarcal substituïa en gran part

a la postguerra, sobretot a partir dels anys cinquanta (Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos), la reivindicació de la catalanitat proscriu. Totes dues realitats –instituts provincials i centres d'estudis associatius– coexistiren i es complementaren en diversos moments al llarg del període franquista.

El Patronato J. M. Quadrado, del CSIC, publicà una memòria anual amb les activitats dels centres adscrits.

Els instituts d'estudis provincials i la historiografia local

Val a dir que, des de la fi dels anys noranta del segle XX,

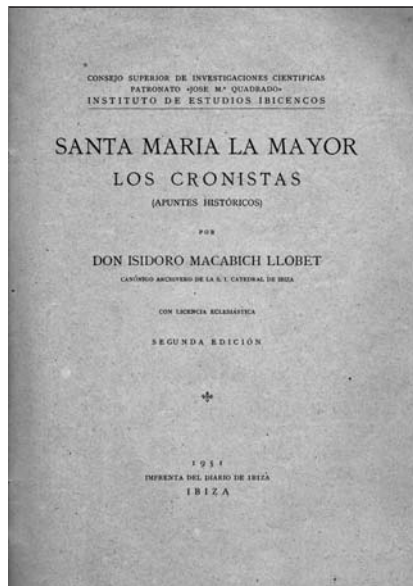
Estudis locals i identitat

A partir dels treballs de Ferran Archilés sobre la regió en l'imaginari de la nació en l'Espanya de la Restauració, aflora la idea que allò local (municipal, provincial o regional) no es troba en confrontació amb un discurs d'identitat nacional espanyola sinó que n'és l'espai d'expressió, en un període en què només el local podia esdevenir marc simbòlic per la major part de la població. Les ciutats capitals de província tendiren a generar un discurs, unes pràctiques i unes figures (cronistes i erudits, associacions, revistes) que, amb el pas del temps i l'afermament de la professionalització de la història acadèmica, quedaren en segon terme. Eclesiàstics o arxivers, arqueòlegs i bibliotecaris funcionaris hi tingueren, entre altres, un paper significatiu. Igualment, als territoris de parla catalana el fenomen de la Renaixença cultural i lingüística, en graus diversos segons els llocs, generà exemples d'erudició local i intents de creació de plataformes com ara associacions, publicacions, col·leccions... El potent excursionisme científic i cultural hi va fer un paper clau. Els anys vint i trenta van veure una certa eclosió de les publicacions de caràcter local, alhora que es donava, al Principat, l'estabilització d'institucions de recerca i la pràctica més professionalitzada de la història de Catalunya, una situació que va fer que la figura de l'erudit local s'allunyés del món acadèmic i esdevingués un estereotip negatiu.

Local i provincial al servei del franquisme

Amb l'adveniment del règim franquista repressió i exili del men els efectius dels practicants de la història, com d'altres disciplines, i entra en la proscripció absoluta la de Catalunya, com a cultura original o subjecte autònom. Els sectors conservadors i catòlics restats a l'interior van continuar practicant la història, ara necessàriament de topants reduïts o locals (poblacions, parròquies, santuaris...) i sobre aspectes tolerats (tradicions religioses, folklore, biografia...), en una regressió a etapes i contextos ideològics anteriors. Tot al servei de la concepció nacional que imposà el nou règim. El pòsit municipal i provincial present en molts indrets fou rescatat pel franquisme per controlar la societat des de la

Obra del canonge i erudit eivissenc Isidor Macabich, publicada per l'Institut d'Estudis Eivissencs, adscrit al Patronato J. M. Quadrado.

cultura oficial i establir un discurs de suport a la renacionalització espanyola que pretenia el règim. En això l'erudició local va tenir un paper, al costat de la instrumentalització del folklore, les tradicions religioses, els idiomes o dialectes, el patrimoni, etc. Ho han estudiat recentment Xosé Manoel Núñez Seixas i Andrea Gerniola. De vegades l'àmbit provincial esdevé regional en regions uniprovincials o en d'altres en què una sòlida tradició hi porta (Aragó).

Hi hagué, doncs, un regionalisme, un provincialisme i un localisme franquistes, posats al servei d'una visió unitarista d'Espanya. Allà on havien aparegut nacionalismes alternatius, com ara Catalunya i el País Basc, contra els quals el règim es mantenia permanentment bel·ligerant, el fet es dona amb més cautela i ambivalència, bé que igualment el règim tenia necessitat de «salvar» determinats aspectes per posar-los al seu servei i atraure efectius a la seva causa. Hom intentà també, com és sabut, fragmentar aquells espais culturals –*leridanismo* o *alicantinismo*–, propòsit en què els instituts d'estudis provincials pogueren esdevenir funcionals.

Instituts desapareguts i no

La província fou el marc de l'estructura territorial del règim franquista, també en l'àmbit cultural. I les persones que s'avingueren a participar en els instituts creats per les diputacions, o que els impulsaren, sabien que era l'única possibilitat, tot i que abans de la Guerra Civil alguns havien col·laborat amb l'Institut d'Estudis Catalans.

El 1951 es crea l'Institut de Estudios Tarraconenses Ramon Berenguer IV, impulsat pel diputat Enric Aguadé Parés, vinculat els anys vint i trenta al Centre de Lectura de Reus. Manca un estudi del conjunt dels implicats en els primers consells d'aquests organismes provincials, però en el cas tarragoní sabem que es nomenà director Manuel de Montoliu i Togores, com a personatge de prestigi, a 74 anys. Figuren al seu costat eclesiàstics amb prestigi intel·lectual com Joan B. Manyà, Antoni Romañà o Joan Serra Vilaró, al costat d'historiadors, arqueòlegs, geòlegs, músics i altres. Molts procedien del catalanisme conservador, i alguns s'havien hagut de fer escàpols del procés revolucionari de 1936. Tot s'organitzava en funció de la

temes-1

província i és per això que es van constituir seccions a Reus i Tortosa. El pes eclesiàstic el rebla la figura del capellà consiliari, que havia de nomenar l'arquebisbe. L'institut va ser dissolt l'any 1996.

Pel que fa a la regió de Girona, tot i que el 1946 s'havia creat l'Institut de Estudios Gerundenses, amb voluntat provincial, la realitat fou més atomitzada i van néixer o es revitalitzaren de seguida centres associatius com el Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca i el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles; el 1956 apareixia també l'Institut d'Estudis Empordanesos i el 1958, els Amics de Besalú. Així, la Diputació de Girona, seguint les directrius de les Asambleas de Instituciones Culturales de las Diputaciones Provinciales, va fundar el Patronato Provincial de Cultura Francisco Eiximenis. Així s'intentà enquadrar els centres comarcals existents en una nova estructura que els aportava recursos, però els mantenia sota el control institucional. La reconversió en el període de la Transició va permetre incorporar-hi els nous centres creats a la Cerdanya, al Ripollès, al Baix Empordà o a la Selva i centres temàtics de nou encuny, i va fer que la institució persistís fins al 2014, quan la Diputació, invocant la Llei de racionalització i sostenibilitat de l'Administració local, va optar per liquidar-lo.

En altres territoris es crearen altres institucions provincials (veg. quadre), cadascuna de les quals va seguir una trajectòria específica amb resultats diversos. Amb l'arribada dels ajuntaments democràtics es van reestructurar i obrir a la nova realitat i a l'existència de molts centres d'estudis associatius, locals i comarcals. N'és un exemple l'Institut d'Estudis Ilerdencs (veg. article a banda), que va constituir una peça clau en la creació de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana ara fa 25 anys. ■

Institució	Lloc	Fundació
Centro de Cultura Valenciana	València	1915
Sociedad Castellonense de Cultura	Castelló	1919
Instituto de Estudios Ilerdenses	Lleida	1942
Instituto de Estudios Gerundenses	Girona	1946
Institución de Estudios Valencianos Alfonso el Magnánimo	València	1948
Instituto de Estudios Ibicencos	Eivissa	1949
Instituto Ramón Berenguer IV	Tarragona	1951
Instituto de Estudios Alicantinos	Alacant	1953
Patronato de Cultura Francisco Eiximenis	Girona	1962
Instituto de Estudios Baleáricos	Girona	1962

Font: Elaboració a partir de M. À. Marin Gelabert (obra citada) i fonts pròpies

Bibliografia

Ferrán ARCHILÉS, «“Hacer región es hacer patria”. La región en el imaginario de la nación española de la Restauración», *Ayer* 64 / 4 (2006): 121-147

N. FIGUERAS; M. C. JIMÉNEZ; J. SANTESMASES (ed.), *Cultura i recerca local al segle xx. Dels erudits locals als centres d'estudis*, Calonge i Móra la Nova: 2010.

Andrea GENIOLA, «Erudición y particularismo. Sobre la oferta “regional” franquista», en D. LANERO; A. CABANA; V. SANTI-DRIÁN (ed.), *VII Encuentro de Investigadores sobre el franquismo*, Santiago de Compostel·la: 2011.

M. A. MARÍN GELABERT, *Los historiadores españoles en el franquismo, 1948-1975. La historia local al servicio de la patria*, Saragossa: 2005.

Xosé M. NÚÑEZ SEIXAS, «La región y lo local en el primer franquismo», en S. MICHONNEAU; X. M. NÚÑEZ SEIXAS (ed.), *Imaginaris y representaciones de España durante el franquismo*, Madrid: 2014, p. 127-154.

MANUEL LLADONOSA I VALL-LLEBRERA. Universitat de Lleida

LA CREACIÓ DE L'INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCOS (1942)

La ideologia matriu

L'Institut d'Estudis Ilerdencs, que enguany celebra el 75è aniversari, és un bon exemple de la institucionalització cultural del franquisme, que cercava anorrear el catalanisme i la tradició liberal republicana (aquesta com a la resta d'Espanya) i corregir aquella «falsa ruta» que, segons el conegut article de Valls Taberner a *La Vanguardia* el 15 de febrer de 1939, havia seguit Catalunya abans de 1936. Fundat com a Instituto de Estudios Ilerdenses, era paral·lel a institucions com ara l'Instituto Español de Estudios Mediterráneos, creat a Barcelona el 1940, i altres entitats d'estudis d'abast provincial patrocinades per les diputacions. Aquests organismes contribuïren a la divulgació dels corrents dominants de la cultura i de la historiografia espanyoles, bé que l'aportació que van fer se centrà, sobretot, en el conreu de la història local.

En el cas de l'entitat lleidatana, la matriu ideològica fou el nacionalcatolicisme, hereu del tradicionalisme i de l'integritisme que provenien del segle XIX, una versió ideològica i política del catolicisme que estava fora del temps quan a Europa el 1945 emergien les democràcies cristianes. Es combinava amb un localisme provincialista i el *lleidatanisme* (o *leridanisme*), en el marc de la institucionalització i la propaganda franquistes i la castellanització de l'espai públic.

El lleidatanisme havia existit abans de 1936 però era catalanista o regeneracionista, o bé volia ser políticament neutre. Ara es connectava directament amb els referents espanyolistes i s'adequava a la nova ideologia de la «Cruzada» (mai no es parlava de guerra civil de la banda dels nous mandatariis), alhora que silenciava o dissimulava la realitat catalana, fora de l'àmbit folklòric o regional, o encara diluint la identitat lleidatana en un aiguabarreig catalanoaragonès. El fet és que Josep Maria de Porcioles i Colomer (1904-1993), llavors president de la Diputació de Lleida, proposà al ple de la corporació el 17 de març de 1942 la creació d'una institució cultural d'abast provincial: «Creemos [manifestava] que ha llegado el momento de prestar una atención preferente a aquella espiritualidad que las desviaciones políticas por una parte y los estragos de una insólita locura revolucionaria por otra han intentado destruir o adormecer, y cuyo resurgimiento constituye una idea general».

Hi ha tres personatges cabdals en aquesta història. D'una banda, l'esmentat president Porcioles; de l'altra, Josep Sol i Ballespí (1898-1961), ponent de cultura de la Diputació de Lleida, fill de Josep Sol i Mestre, personatge rellevant del catalanisme lleidatà i en l'obra de la Mancomunitat a Lleida i membre de la Lliga Regionalista (com ho fóra també el seu fill); i també Josep Alfons Tarragó i Pleyan (1916-1983), nét de l'historiador Josep Pleyan de Porta, que tenia 26 anys en crear-se la institució i en fou secretari general, alhora que

Dos personatges clau: Josep Maria Porcioles (a l'esquerra del lector) que va promoure la creació de l'Institut d'Estudis Ilerdencs com a president de la Comissió Gestora de la Diputació de Lleida i Eduardo Aunós, ministre de Justícia entre 1943 i 1945, membre corresponent i conseller d'honor de l'IEI, amb influència notable en la vida política i social lleidatana, un dels mentors del lleidatanisme/leridanisme i de la ideologia contrarevolucionària i antiliberal del règim. Font: Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs. Servei d'Audiovisuals i Arxiu Fotogràfic

personatge clau de la cultura lleidatana sota el franquisme, en bona part per raó del seu càrrec com a delegat del Ministerio de Información y Turismo a la província. Dos personatges, doncs, Porcioles i Sol Ballespí, procedien de la Lliga i es van integrar en la política institucional franquista —a diferència de Romà Sol i Mestre, que es va replegar en el silenci. El tercer, Tarragó, també provenia de la tradició cata-

temes-2)

lanista representada pel seu avi. S'hi afegiren encara altres antics membres de la Lliga o catalanistes catòlics, trasbalsats per la persecució religiosa i la revolució dels anys de la guerra, com ara Felip Solé i Olivé o Manuel Herrera Ges, membres del consistori dels Jocs Florals lleidatans.

Aquest nucli de persones metamorfosà el seu catalanisme familiar o personal en un lleidatanisme provincial, adherit a la nova situació creada per la victòria de 1939, i constituí el grup inicial de l'Institut, si bé Felip Solé mantingué la seva catalanitat. Una posició religiosa conservadora ho facilitava o completava. Els estatuts fundacionals de 1942 començaven definint les raons i els objectius de la nova institució amb un to més tradicionalista i integrista que no pas falangista: «El cultivo y veneración siempre sentidos hacia los eternos valores de Religión y Patria que todo nuestro pueblo supo mantener como herencia vernácula, al calor de sus cortes, sínodos, consejos y batallas, y más aún, con ayuda de aquellas funciones educativas de tan honda trascendencia que desplegaron las Universidades de Lérida y Cervera, viéronse un día en trance de perderse u olvidarse, mezcladas fatalmente en aires extraños, que nos llegaron en momentos ingratos de turbulencia e inquietud».

Calia unir així «los auténticos valores espirituales y humanos que durante siglos las informaron, al nuevo surgir de la Patria».¹ Amb aquest objectiu, doncs, es creava l'Institut de Estudios Ilerdenses, que havia d'actuar «cual Consejo Provincial de Cultura». L'entitat s'adaptà als procediments

---

El 6 de maig de 1954 es va inaugurar oficialment el Museu Arqueològic de l'IEI que es va formar a partir del museu d'Antiguitats d'abans de la guerra civil, amb fons del segle XIX i d'altres peces procedents de les excavacions que la institució anava fent, o que es recuperaven de diversos municipis.

tècnics i investigadors tot fusionant-los «a los supremos ideales animadores de la Cruzada hasta formar un verdadero Laboratorio provincial, donde se cultive, analice y estudie para su eficaz utilización y valimiento, todo el progreso material e intelectual de la Provincia».

L'estructura

L'entitat es va organitzar mitjançant seccions i consellers de diferents categories (de número, corresponents i honoraris); els numeraris havien de presentar un treball de recerca per a la seva difusió. Es fixaren les seccions següents (algunes de les quals, un *totum revolutum*): divulgació cultural, biblioteques i publicacions; investigacions històriques i arxius; patrimoni artístic i arqueològic i museus; belles arts i bones lletres; estudis científics, econòmics, filosòfics, teològics, morals, jurídics i socials; i, finalment, geografia, filologia, etnologia i artesanía. Hom les anà reconfigurant i obrint-ne de noves amb els anys.

Es va instal·lar a l'edifici de l'antic Hospital de Santa Maria, davant de la Catedral nova, degudament arranjat. S'hi habilità una biblioteca, una hemeroteca summament valuosa de premsa local i altres serveis. També s'hi ubicà una sala d'exposicions, el Museu Morera i un museu arqueològic, format a partir de l'antic Museu d'Antiguitats i les troballes que s'anaren fent a partir de 1939. Va estendre's pel territori mitjançant els centres comarcals de cultura (el més important dels quals i el que més va quallar fou el de Cervera) per a la «difusión y exaltación de los valores provinciales» i igualment es va coordinar amb organismes de l'Estat com ara el Patronato José M. Quadrado, del CSIC, que hi aportava també ajut financer.

Al llarg de la dècada dels anys cinquanta es van anar perfilant les seccions i les activitats d'aquestes, entre les quals una exposició bibliogràfica de llibres lleidatans el dia del llibre i, paral·lelament, a Cervera, de llibres cerverins. L'atenció principal de l'IEI s'adreçava a la historiografia, a la recerca i a la divulgació sobre la ciutat i les terres de Lleida, a l'arqueologia i a l'extensió cultural. De més a més, va endegar col·laboracions i estudis importants en el camp geològic, botànic i biològic, així com geogràfic. En aquest camp destaquen les aportacions de Lluís Solé Sabarís i Pius Font i Quer, i més endavant les de l'agrònom Ramon Sala i Roqueta, pioner de la fructicultura a Catalunya.

La revista *Ilerda* completava aquesta feina. Era una revista de recerca i de divulgació dels estudis sobre les terres de Lleida, en els àmbits de les ciències humanes i experimentals, si bé hi predominava la història. Va començar com a publicació semestral el segon semestre de 1943 i a partir de

1960 esdevingué anual. El primer número va publicar una dedicatòria al general Franco amb un gravat a tota pàgina i amb el text: «Al Caudillo de España, ordenador genial de la Cultura hispana en Génesis de Imperio».

Resultats desiguals i limitacions

Els resultats dels articles apareguts a *Ilerda* i, en general, els de les publicacions de l'IEI eren força desiguals. D'una banda, hi havia un esforç indubtable d'erudició i una afeció per la història de les terres de Lleida i per fer-ne conèixer el patrimoni, bé que l'abast era sovint massa concret i limitat. Només a força d'una gran erudició hi havia historiadors que feien aportacions remarcables, com el pare Pere Sanahüja o Ramon Gaya i Massot. El problema va venir, sobretot, de l'empobriment intel·lectual a què va conduir el règim franquista i de l'enfocament conservador i tradicionalista que va estimular, més quan l'abast d'un treball era purament localista. D'altra banda, molts dels col·laboradors apareixen més aviat com a dilectants o aficionats. L'obra de Josep Lladonosa i Pujol, rebuda amb reticències durant un bon nombre d'anys pel fet de no pertànyer al nou grup lletraferit dirigent de la nova situació després de 1938 a Lleida i per la seva condició de mestre d'escola, ofereix un fort contrast si se'n compara el treball investigador i la producció amb els dels consellers de l'IEI que se'l miraven amb prevenció.

La limitació metodològica va afectar especialment l'arqueologia, conreada per persones aficionades, sovint entusiastes, que anaven a la recerca de peces i objectes, però sense anàlisis estratigràfiques ni documentació i –matisos individuals a banda– amb resultats perjudicials per als jaciments en alguns casos, malgrat contribuir a localitzar-los. La cooperació de prehistoriadors com Joan Maluquer de Motes i Eduard Ripoll Perelló, amb l'arribada d'arqueòlegs professionals i de professors i col·laboradors de la Universitat de Lleida, havia de pal·liar les mancances de la primera etapa, que no eren privatives d'aquí. Amb algunes excepcions per-

sonals, no penetraren a l'IEI els corrents innovadors de Vicens Vives ni dels historiadors posteriors que ajudaren a renovar la història local. Aquestes influències arribaren més endavant, de la mà d'historiadors i graduats dels nous estudis universitaris, a partir dels anys setanta.

Evolució i crítiques

La institució va restar en mans d'una mena de pinyol conservador lleidatà. Per més que els seus membres cercaren d'adaptar-se i d'obrir-se a nous consellers i a col·laboracions amb la universitat a partir dels anys setanta del segle XX, el grup estava condicionat pels seus orígens ideològics i pel tipus de lleidatanisme, ni que fos tímidament catalanista en algun cas o es volgués fer un lloc a la cultura catalana, com s'esdevingué a partir de 1967 amb la creació de la Càtedra de Cultura Catalana Samuel Gil i Gaya.

A partir de mitjan i final dels anys setanta hi entraren alguns consellers nous, que estimularen els àmbits de la botànica, la geologia, la paleontologia i altres camps científics. Progressivament es va anar incrementant la col·laboració amb el professorat de la Universitat de Lleida, en particular els anys vuitanta. En aquesta dècada, tanmateix, augmentaren les crítiques a l'IEI com a abanderat del lleidatanisme franquista (que s'havien donat ja des de les darreries dels anys seixanta), sobretot a partir de la renovació democràtica de les institucions locals i, en concret, de la Diputació de Lleida el 1979. Intel·lectuals i mitjans periodístics endegaren una gran ofensiva d'opinió contra el que titllaven de «darrera romanalla» del règim anterior, tot i els esforços evolutius dels últims anys.

Finalment, el 1986 es produí la refundació de l'Institut d'Estudis Ilerdencs de la mà del president de la Diputació, el socialista Ramon Vilalta, i de Miquel Pueyo, professor de l'Estudi General de Lleida i filòleg. Si bé en van continuar formant part alguns membres anteriors, el que en va sorgir fou una institució del tot diferent.² ■

Notes

1. EXCMA. DIPUTACIÓN PROVINCIAL DE LÉRIDA. INSTITUTO DE ESTUDIOS ILERDENSES, *Capítulos fundacionales de la Institución*, Lleida: IEI, 1942, p. 3. Hom troba els documents bàsics de la creació i la posada en marxa de l'IEI al primer número d'*Ilerda* (1943).

2. Conjuntament amb Marc Macià, explicarem amb detall i documentadament la història de la institució en una obra d'aparició propera.

temes-3)

GUSTAU MUÑOZ. Assagista, traductor i editor

LA INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM - CENTRE VALENCIÀ D'ESTUDIS I INVESTIGACIÓ

Suport a la recerca, la difusió cultural i les publicacions

D'ençà del 2015 la Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i Investigació desplega la seua activitat multiforme, amb noves energies, i contribueix a enriquir el panorama cultural. Aquesta institució singular, dependent de la Diputació de València, té una llarga història. Es va fundar el 1948, en ple franquisme, i al llarg del temps ha travessat èpoques molt diferenciades. Durant un període es va transformar en la prestigiosa Institució Valenciana d'Estudis i Investigació (IVEI), que el Partit Popular es va entestar a tancar per reposar en lloc seu, però no amb la seua significació, l'antiga Institució Alfons el Magnànim (IAM). Amb el canvi polític propiciat per les majories d'esquerres i valencianistes al País Valencià, arran de les eleccions municipals i autonòmiques de maig de 2015, la IAM ha renascut de les seues cendres, perquè el llarg període d'hegemonia del PP havia produït efectes desastrosos en el funcionament i els resultats d'una institució que havia viscut èpoques fecundes. A hores d'ara es pot dir justificadament que s'ha superat una etapa de davallada i esmorteïment. La IAM projecta de nou sobre la societat valenciana una sèrie de propostes de dinamització cultural que són rebudes amb expectativa.

Seu de l'Institució Alfons el Magnànim a València.

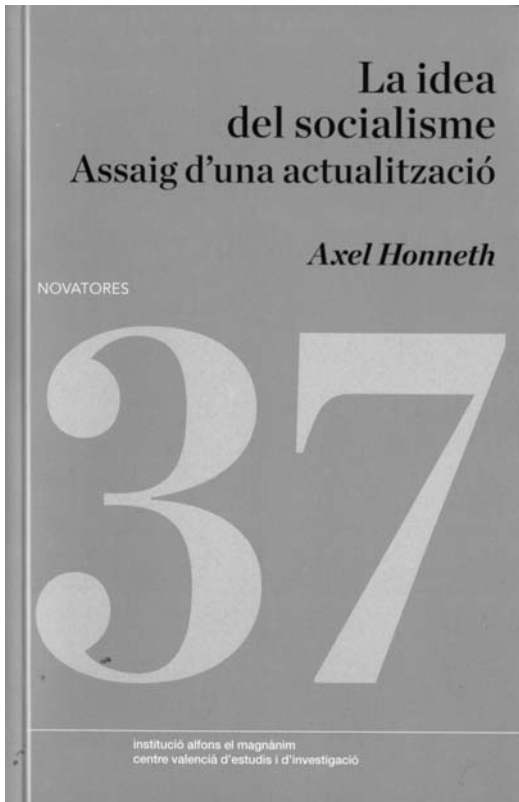

La IAM-CVEI és un organisme de caràcter públic que centra la seua activitat en el suport a la recerca, la difusió cultural i les publicacions. Està integrat per quatre instituts: l'Institut d'Humanitats i Patrimoni, l'Institut d'Història, l'Institut de Ciències Socials i de la Cultura i l'Institut de Ciències Físiconaturals i de la Salut. En són directors Anacleto Ferrer, Ismael Saz, Antonio Ariño i Vicent Martínez, tots ells professors de la Universitat de València. És, doncs, una estructura relativament lleugera i operativa que pretén prioritzar els resultats per damunt de les nomenclatures i els organigrames aparatosos.

El nou disseny de la IAM, dirigida pel sociòleg Vicent Flor (professor així mateix de la UV), aposta per una renovació en profunditat de la política editorial. Ha recuperat una capçalera històrica, la revista *Debats*, fundada en 1982, que havia estat una publicació rellevant, amb aportacions cabdals en el camp de la historiografia i de la cultura contemporània en el sentit més general i innovador. Durant l'època de govern del PP la davallada d'aquesta publicació havia estat cridanera. A hores d'ara ha renascut, dirigida per Joaquim Rius Ulldemolins i es presenta com a «Revista de cultura, poder i societat» amb voluntat de rigor acadèmic. Els tres primers números de la nova època han inclòs dossiers sobre «Comunitats imaginades al segle XXI. Homenatge a Benedict Anderson», «Cultura i estat: autonomia creativa, lluita política i instrumentalització» i «Plurinacionalitat, federalisme i sobirania a l'Estat espanyol: mirades creuades». La IAM-CVEI es proposa també recuperar una altra capçalera històrica, la *Revista Valenciana de Filologia*, dirigida per Vicent J. Escartí, i promou un relançament de l'edició de llibres, amb una reordenació de col·leccions i una modernització decidida en l'aspecte formal.

Prou sabem que els fruits d'una política editorial es veuen amb el temps: res no s'improvisa en aquest camp. Però ja se'n van veient resultats. I així, amb el ritme sostingut de la pluja fina que assaona la terra han aparegut, entre altres, volums tan significatius com ara *Poesia i identitat* de Jordi Julià, *La violència política contra les dones* d'Antoni Simó Rosaleny i Ricard Camil Torres, *Poesies i proses valencianes* de Teodor Llorente en edició de Rafael Roca, *Diari de Sotaia* de Joan Pellicer o *La idea del socialisme. Assaig d'una actualització*, d'Axel Honneth. Precisament l'edició d'aquest

llibre comportà la presència a València del seu autor, filòsof i pensador social reconegut i hereu de la tradició de l'Escola de Frankfurt, com a deixeble de Jürgen Habermas i seguidor de Max Horkheimer i Theodor W. Adorno.

L'horitzó local, obert a perspectives globals

No és sobrer destacar-ho, perquè és altament simbòlic: la IAM no es vol limitar a la recerca de temes locals, sinó que vol imprimir –com en els millors temps de la IVEI– un segell marcadament universal, per dir-ho així, capaç de posar èmfasi en allò vàlid i ple d'interès de l'entorn proper, però de lligar-lo també a les preocupacions més generals del ciutadà contemporani. Aquesta és la via per obrir l'horitzó d'allò local a perspectives globals, que el potencien clarament. Tancar l'horitzó local en si mateix, amb un biaix estantís i autoreferencial, reiteratiu i metodològicament desfasat, és una errada. O alguna cosa més que una errada: un enfocament culturalment estèril i políticament reaccionari. Apuntava que la IAM-CVEI és un organisme singular. I tant. Capaç de publicar alhora les poesies i les proses valencianes

del pare de la Renaixença valenciana, conservador i innocu, però que admet lectures diverses (i que ha estat darrerament objecte d'una relectura plena d'interès de la mà de Rafael Roca), i d'un hereu de l'Escola de Frankfurt que proposa un replantejament de la idea de socialisme en el món actual, una vegada superat l'esquema bipolar, constatat el caire opressiu del socialisme real i comprovats també els límits i els riscos creixents de la dinàmica capitalista.

La IAM-CVEI ha promogut també la recuperació d'una col·lecció històrica: la «Biblioteca d'Autors Valencians», que havia fundat i dirigit Joan Fuster. És una col·lecció fonamental que recull i sistematitza, en edicions accessibles dirigides a un públic ampli, els clàssics valencians de totes les èpoques. Mai no hi havia hagut una col·lecció així, que volia establir no ja el cànon sinó el registre d'una tradició literària d'autors valencians en català que, tot i les interrupcions i les incerteses, s'ha mantingut el llarg del temps i coneix a hores d'ara una florida espectacular. La BAV té com a director l'escriptor Enric Sòria, sens dubte una tria que és tota una garantia de qualitat. En la nova etapa, que retorna a l'esperit original de la col·lecció, han aparegut fins ara els *Diàlegs* de Joan Lluís Vives, en edició de Francesc J. Hernández que actualitza la traducció de Josep Pin i Soler, i la *nouvelle* d'Artur Perucho *Ícar o la impotència*, en edició de Josep Palomero. És una gran notícia per a la nostra cultura, aquesta recuperació de la BAV, que en l'etapa anterior havia estat potinejada, incloent-hi autors en castellà i obres molt menors, i s'havia convertit en un calaix de sastre poc rigorós. Perquè no té sentit recuperar obres justament oblidades de qualsevol autor nascut a les «tres províncies», si no és per afalagar algú i sobretot el regust localista, però sí que en té –i molt!– incloure en una col·lecció acurada aquells autors que van contribuir a la continuïtat de la llengua literària i que configuren una veritable tradició, que dialoga amb si mateixa i alhora amb la literatura del conjunt del domini lingüístic i d'arreu.

L'aposta per la memòria i la biografia, un terreny que pot oferir un panorama indiciari ric i suggeridor, es concreta en la creació d'una nova col·lecció: «Moment. Memorialística», dirigida per Xavier Serra, així com en el relançament de la col·lecció «Biografia», en què hi ha en preparació una biografia de l'economista, historiador i antropòleg Karl Polanyi, l'autor de *La gran transformació*. En la nova col·lecció ha aparegut un volum molt apreciable del malaguanyat naturalista Joan Pellicer (el ja esmentat *Diari de Sotaia*) i s'anuncien les memòries de l'editor Cabrerizo, entre altres. La intenció no passa desapercibuda: vol «suscitar entre els autors actuals el conreu de la literatura memorialística». Una manera eficaç de promoure una visió més densa de la cultura

temes-3) (pat

i els personatges d'un país que s'havia arribat a convèncer, obligat per una concatenació complexa de causes històriques, que «la nostra història és la d'ells», i que allò nostrat és, per definició, d'escassa entitat.

La IAM patrocina també els premis literaris València i València Nova, els primers en camí d'esdevenir dels més importants del país i els segons adreçats a menors de trenta anys. Els premis València tenen també molta història. Juntament amb els premis, les activitats de difusió, els encontres, les conferències i els «debats del Magnànim», tot plegat marca una nova etapa que té com a eixos la recerca promoguda pels instituts i una política editorial ambiciosa.

En aquest sentit, la col·lecció «Pensament i Societat» té com a objectiu la traducció a la nostra llengua d'obres altament significatives del pensament contemporani, un flanc escassament atès, per diverses raons, en el món editorial no només valencià sinó de la resta de l'àmbit lingüístic. S'hi troben en preparació avançada dues obres: *Com acabarà el capitalisme*, del sociòleg Wolfgang Streeck, i *La política de l'enemistat*, de l'historiador i polítològ Achille Mbembe.

Origen franquista, vaivens posteriors, esperança actual

Assenyalava al començament que la Institució Alfons el Magnànim té una llarga història. En efecte, l'any 2018 farà

setanta anys. Fou fundada el 1948 amb l'ambició de sistematitzar els estudis locals en l'òrbita de les iniciatives tutelars del CSIC, l'organisme controlat per l'Opus Dei i regit per José María Albareda (prohom molt proper a Josemaría Escrivà de Balaguer) que, al servei del règim franquista, volia articular aquesta mena de centres –com ara l'Institut d'Estudis Ilerdencs, el Fernando el Catòlic de Saragossa o el Príncep de Viana de Navarra– per a explotar «la potencia de lo local», com afirmava el mateix Albareda. Naturalment, la recerca bàsica i important, el finançament i els grans temes universals (convenientment depurats, és clar) restaven en mans dels organismes centrals amb seu a Madrid.

Però en tot disseny totalitari sempre hi ha esclatxes. A València impulsaren la creació de la IAM un seguit de personatges ben integrats en el règim franquista, com ara Felipe María Garín y Ortiz de Taranco, diputat provincial, advocat i amb el temps catedràtic d'història de l'art. Tanmateix, la Institució inicial, que sofrí diverses remodelacions, va fer moltes coses, va promoure investigacions i publicacions valuoses, i en l'erm cultural de l'època la seua tasca fou de vegades meritòria. L'esperit liberal del seu director tècnic durant molts anys, Don Arturo Zabala, va obrir algunes esclatxes en una trajectòria que arribà molt esmorteïda al final del franquisme.

El 1980, amb els socialistes al capdavant de la Diputació, començà una renovació cabdal. De la mà de Josep Picó i de Màrius García Bonafé, la IAM visqué una època daurada que culminà amb la creació de la IVEI el 1985, en consorci amb la Generalitat Valenciana. Era un organisme amb un volum de finançament inèdit i una activitat de recerca –en els diversos camps– sense precedents i que a més promogué les Edicions Alfons el Magnànim, que assoliren aviat projecció molt més enllà de l'àmbit valencià. El triomf electoral del PP en 1995 i el llarg *Vintegno* que el seguí acabaren amb una Institució que s'adreçava a acomplir, i en bona mesura acomplí, un somni llargament acarolat pels valencians compromesos amb la cultura pròpia: comptar amb un organisme cultural potent al servei del País. Un organisme a la manera de l'Institut d'Estudis Catalans (1907).

L'esmentada ambició no s'havia assolit ni amb el Centre de Cultura Valenciana (1915), per les limitacions d'una societat encara molt immadura, ni amb el malaguanyat Institut d'Estudis Valencians (1937-38), de vida efímera durant la Guerra Civil però amb una orientació clara. La IAM, al llarg del temps, i sobretot la IVEI, sí que van aportar a aquest àmbit un bri de llum en alguns moments i també realitzacions tangibles i valuoses, enmig del complex procés de redreçament d'un País que, a hores d'ara, viu un moment esperançador. ■

SÍLVIA FARRÚS PRAT. Tècnica del Servei de Patrimoni Bibliogràfic i Documental (IEI)

ELS FONS DE LA BIBLIOTECA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS ILLERDENCOS

El 2017 l'Institut d'Estudis Ilerdencos commemora el 75è aniversari, amb accions nombroses i plurals programades per celebrar-ho. Un dels actes més representatius d'aquest aniversari va ser la reobertura de la Biblioteca, inaugurada, el dia 23 de març d'enguany, després d'un llarg procés d'arranjament estructural i, sobretot, de la fusió funcional de dos serveis (el Servei de Biblioteca i Hemeroteca i el d'Arxiu i Llegats) en un de sol: el Servei de Patrimoni Bibliogràfic i Documental. Aquesta nova àrea és la responsable de gestionar i donar a conèixer un patrimoni bibliogràfic i documental de primeríssim nivell.

Els orígens del servei

La Biblioteca de l'IEI es va gestar tot just creat l'Institut de Estudios Ilerdencos el 1942. En un esborrany del llegat Tarragó es diu que havia de ser la Biblioteca Popular de Lérida,¹ un servei públic amb l'objectiu de formar una col·lecció que recollís les peces fonamentals del patrimoni bibliogràfic lleidatà.

Els primers fons que la nodriren foren els custodiats en els diversos dipòsits que la Generalitat republicana havia establert a la ciutat (a l'església de la Sang, al Palau de la Diputació o a l'antic Hospital de Santa Maria).² Una part d'aquests fons no es va reclamar i constituï el nucli embrionari d'aquesta biblioteca.³

Des dels inicis, l'Institut s'adscriu al Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). El fet de formar-ne part influeix també en el desenvolupament de la col·lecció per l'intercanvi de publicacions amb els altres centres adscrits.

Paral·lelament a la biblioteca, l'IEI projectà la creació d'un gran arxiu que no s'arribà a materialitzar, si bé se'n creà un a partir dels fons custodiats a l'edifici que procedien de requises fetes durant la Guerra Civil. Tant l'arxiu com la biblioteca es van beneficiar de donacions de particulars i institucions.

Els fons bibliogràfics

En xifres, podem parlar d'uns 60.000 volums. En destaca la col·lecció de fons local, integrada per monografies impreses a la ciutat de Lleida entre els segles XV i XXI. Resulta d'especial interès la secció d'antiquària on destaca, d'època incunabile, una carta del bisbe Milà que atorga indulgències a qui col·labori en la reconstrucció de la sagristia de la Catedral.⁴ Prové del taller de Heinrich Botel, el primer impressor de qui es té constància a la ciutat. Però també són valuoses les obres editades el XVI pels impressors establerts a Lleida, com Pedro de Robles o Juan de Villanueva. Les monografies de caràcter religiós (rituals, breviaris...) són una bona mostra d'aquesta col·lecció, on també trobem obres selectes de la literatura castellana impreses als tallers tipogràfics de la ciutat.⁵

La col·lecció bibliogràfica es complementa amb un important fons de literatura de canya i cordill. En els inicis de la impremta Lleida destacà, juntament amb València, Barcelona o Palma, com a ciutat impressora d'aquest gènere de caràcter popular i per això avui es conserva un important conjunt de cobles, romanços i sàtires.

Els llegats Agustí, Areny, Benavent, Bergós, Bortalba, Muñoz-Briz, Pleyán de Porta i Tarragó, així com les col·leccions de goigs Bellmunt i Casassas, són donacions que contribueixen a reforçar el caràcter patrimonial d'aquest servei.

Detall d'un dels expositors de la biblioteca amb una petita mostra explicativa dels primers fons de la biblioteca

Els fons hemerogràfics

Un dels fons més consultats del Servei és el de publicacions periòdiques, atès que és un dels fons periodístics més rics i complets de Lleida. En xifres, l'hemeroteca recull més de 1.300 títols, en gran part de caràcter local des del segle XIX,

patrimoni) (re

i és dipositària de la major part dels títols de premsa local i comarcal que s'editen en l'actualitat.

La reserva hemerogràfica té un interès especial. Entre la premsa més antiga trobem el *Diario de la Ciudad de Lérida* (1808) i títols com *El País* (1885-1934), *El Ideal* (1898-1936) o *El Pallaresa* (1910-1918). També hi ha col·leccions de títols de caràcter satíric editats a Lleida i a la província, com ara *Lo Garbell* (1883-1884), *La Mala Senmana* (1899) o *Potiracia* (1910-1912), entre altres.

Fons documental

La Biblioteca recull també la documentació que s'ha conservat del fons de l'Antic Hospital de Santa Maria.⁶ La col·lecció conté privilegis, butlles, llibres de testaments, documents sobre expòsits i orfes, comptes de l'hospital, etcètera. L'arc cronològic abasta del segle XV al XX. En són una bona prova el privilegi reial concedit el 1453 per la reina Maria de Castella, com a lloctinent del rei Alfons IV, o la còpia d'un document que explica la col·locació de la primera pedra de l'edifici.

A més, el Servei també conserva el fons del dipòsit de l'Arxiu,⁷ on trobem documentació municipal, judicial i de particulars. El fons es completa amb la col·lecció d'uns 140 pergamins de procedència diversa (Lleida, la vall Ferrera, Mont-roig, el Palau d'Anglesola, l'Albi, Sanaüja, Tàrraga...). La Biblioteca posa al servei dels usuaris llegats documentals de particulars com els fons Bañeres, Pleyán de Porta⁸ o Tarragó, així com el recentment incorporat de la Federació de Comerç de Lleida.

Notes

- «Creación de la biblioteca popular de Lérida» [1941]. C.11/12 Llegat Tarragó. SPBD de l'Institut d'Estudis Ilerdencs.
- Capítol «De la UGT a la direcció de biblioteques», en *Memòries d'Antoni Bergós*, Lleida: La Paeria, 1990, p. 430-431.
- En alguns llibres trobem els segells de particulars, com el del cronista R. Gras i d'Esteva, i d'institucions, com el de l'Ateneu Lleidatà, el dels Pares Franciscans de Balaguer i d'altres.
- Església Catòlica, Diòcesi de Lleida (Catalunya), Bisbe (1461-1510: Milà). A Exaltació honor e gloria de Nre. Senyor Jhesu Crist e de la gloriosa Verge Maria... Leyda : [Heinrich Botel], 1498.
- Com les de Lope de Vega o les de Agustín de Rojas impreses per Luys Manescal.
- Podeu consultar la guia del fons de l'antic hospital en línia: www.fpiei.cat/recursos/colleccions-digitalitzades/guia-del-fons-de-lantic-hospital-de-santa-maria

Col·lecció gràfica

Pel seu alt interès artístic, cal destacar el fons de mapes i gravats,⁹ amb prop d'un centenar d'originals, un ric mostrari cartogràfic del segle XVII fins al XX, referit principalment a la ciutat de Lleida i als municipis de les seves comarques. El fons de cartells recull tots els que van ser editats per l'IEI des dels seus inicis fins a l'any 2001. Són un bon element per analitzar l'activitat cultural i expositiva duta a terme per la institució.

El fons de música

La Biblioteca és dipositària del fons del guitarrista i músicòleg Emili Pujol (inclou partitures, el seu arxiu personal i la seva biblioteca particular), alhora que acull el llegat Safont, amb fons de música per a sardanes.

El Servei té endegada la digitalització de fons propis. Participa en el projecte MDC de la Biblioteca de Catalunya, on té les col·leccions de gravats,¹⁰ la documentació de l'Antic Hospital de Santa Maria¹¹ i part del llegat Areny.¹² El Servei té prevista la incorporació d'aquestes col·leccions al seu propi repositori d'objectes digitals i, a més, hi ha planificat un projecte de digitalització que serà l'eina que, a banda de facilitar la consulta dels usuaris, permetrà la conservació de tots aquests fons únics que conformen el Servei. ■

7. Guia del fons del Dipòsit de l'Arxiu [en línia]: www.fpiei.cat/recursos/colleccions-digitalitzades/diposit-arxiu

8. Guia del fons del llegat Pleyán de Porta [en línia]: www.fpiei.cat/recursos/colleccions-digitalitzades/guia-del-fons-del-llegat-josep-pleyan-de-porta. Té especial interès la col·lecció de manuscrits originals d'aquest cronista de la ciutat i dels autors coetanis. El fons està digitalitzat i és accessible des de la pàgina web del Servei: www.fpiei.cat/recursos/colleccions-digitalitzades/manuscrits-digitalitzats

9. Guia del fons de gravats [en línia]: <http://www.fpiei.cat/recursos/colleccions-digitalitzades/fons-gravats>.

10. Accés a la col·lecció de gravats [en línia]: <http://mdc.cbuc.cat/cdm/search/collection/gravatsIEI>

11. Consulta dels fons digitalitzats de l'antic hospital [en línia]: <http://mdc.cbuc.cat/cdm/search/collection/hospstmaria>

12. Consulta del fons digitalitzat del Llegat Areny [en línia]: <http://mdc.cbuc.cat/cdm/search/collection/arenybatlle>

ssenyeyes

Valentí VALENCIANO i LÓPEZ
El camí de Mallorca a la modernitat
Reacció i revolució a Mallorca, 1814-1820
 Mallorca: Illa, col·lecció Mar de Fons, 2016. 310 pàgines.

Valentí Valenciano realitza en aquest llibre un enorme esforç de síntesi i divulgació sobre la història de Mallorca durant el període 1814-1823. En els dos primers capítols s'analitza el període 1814-1819, tant des del punt de vista polític-social, com econòmic i ens serveixen per situar correctament el període del Trienni Liberal (1820-1823) que ocupa la part central del llibre.

En els onze capítols restants s'analitzen amb detall i des de tots els punts de vista aquest període de la revolució liberal i que esdevé clau en la configuració de la Mallorca contemporània. Als capítols 3, 4 i 5 s'estudia la instauració i consolidació del règim constitucional a nivell municipal i provincial, així com la presència mallorquina a les Corts.

La part central (capítols 6, 7 i 11) es dedica a l'anàlisi de la política econòmica liberal i la seva incidència en els diversos col·lectius socials mallorquins, des de les reformes hisendístiques, fins a la desamortització ipassant per la consolidació d'un mercat nacional, "la política de gans". A Mallorca, com arreu de l'estat, els liberals van organitzar una doble línia de defensa del sistema constitucional: la d'ordre públic, mitjançant la Milícia Nacional Voluntària; i la política-cultural mitjançant diverses activitats per tal de difondre entre la ciutadania els avantatges del nou règim (capítols 8 i 9). A l'hora de trobar les causes de la caiguda del règim constitucional, Valenciano es centra l'acció de la contrarevolució "la reacció" i la divisió del liberalisme. Una i altra dificultaran l'acció dels liberals a l'hora de consolidar el nou sistema polític i portaran al final de l'experiència constitucional i la restauració de l'Antic règim (capítols 10, 12 i 13).

Unes encertades conclusions, una exhaustiva relació de fonts documentals i bibliogràfiques consultades i un útil index toponímic, clouen aquest excel·lent llibre.

RAMON ARNABAT. ISOCAC-URV

F. CRIVILLÉ (coord.)
Ibix 9 / Annals 2014-15
 Ripoll: Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, 2016. 381 p.

La novena edició dels Col·loquis d'Estudis Transpirinencs, celebrada a Canillo la tardor de 2015, es va convocar amb la proposta temàtica «Contraban d'idees. Contagi, innovació i dissidència a través del Pirineu». El contingut de les aportacions. (vint-i-cinc en total) ha quedat recollit en el volum 9 d'*Ibix*, amb diversos estudis que analitzen els Pirineus com a espai per al flux de les idees, els diferents mitjans emprats per a la seva difusió o els personatges que van tenir més incidència en aquests processos. En bona part amb aquesta proposta es tractava de tenir present que les muntanyes sempre han trobat camins per relacionar, per comunicar, per transportar idees entre parts i països de la serralada, entre persones i cultures.

És precisament la circulació d'idees prèviament elaborades a partir de la recerca i la reflexió el que d'alguna manera sintetitza la importància de la convocatòria dels Col·loquis d'Estudis Transpirinencs, iniciats l'any 1998. Tot just ara se n'acaba de celebrar la desena edició a Queralbs amb la següent proposició: «L'aprofitament dels recursos naturals als Pirineus». Durant aquests anys han estat molts els temes tractats, a més dels esmentats: la religió, la frontera, els poders, la ramaderia, el turisme i els viatges, el patrimoni, la memòria, etc. Tot plegat configura un pòsit publicat d'una gran significació, rigorosos treballs de recerca que han estat possibles gràcies sobretot al Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès com a generador de la idea, organitzador en solitari de les tres primeres edicions i editor dels magnífics nou volums de les actes. També cal reconèixer l'Institut Ramon Muntaner, organitzador del Col·loqui des de la quarta edició i, evidentment, el suport d'institucions i entitats que d'una manera o altra els han fet costat o n'han acollit la celebració. Vistos els resultats, no es fa difícil concloure afirmant la necessitat de la seva continuïtat.

JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. CCEPC

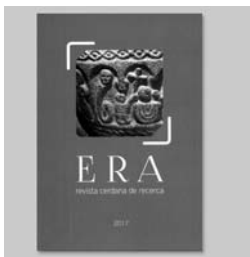
DE tria (noves) novetats)

Jaume TORRES i GROS
El castell de la vila o baronia de Bellpuig

Bellpuig: Associació d'Amics de la Plana d'Urgell, 2017. 126 p., 15 €.

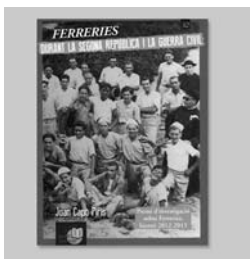
Estudi que analitza l'evolució històrica i arquitectònica del castell de la vila de Bellpuig des dels orígens el segle IX (amb la torre de Muntasor al pujol Rubiol) fins al nou castell de Bellpuig, la creació de la baronia de Bellpuig, el senyoriu dels Anglesola i la relació al llarg dels segles amb els diferents barons (els Cardona, els Cardona-Anglesola, els Cardona-Fernández de Córdoba), les relacions amb la corona, els hostes que s'hi allotjaren i la seva participació en les diferents guerres des de la baixa edat mitjana fins a la desamortització. També analitza les diferents restes conservades i estableix una cronologia del recinte castral de Bellpuig.

DD.AA.
ERA
Revista cerdana de recerca, núm. 2

Puigcerdà: Grup de Recerca de Cerdanya, Arxiu Comarcal de la Cerdanya i Editorial Salòria, 2017. 236 p., 17 €.

Revista amb articles presentats a la II Jornada de Recerca Cerdana, incloent-hi les intervencions arqueològiques al Castellot de Bolvir, al Tossal de Baltarga (O. Mercadal, O. Olesti, J. Morera i J. Oller), a l'església de Sant Domènec de Puigcerdà (J. Miquel) i a l'Ull de Basilisc (O. Achón i J. Miquel). També articles de recerca històrica sobre temes com: l'acaparament dels recursos pagesos de l'abat Oliba (P. Roura); els Foix-Castellbò i el saqueig de la Cerdanya el segle XIII (C. Gascón); els Altarriba, alcaids dels castells de la vall de Querol del 1493 al 1545 (L. Obiols i E. Collelldemont); fetilleria i bruixeria (P. Castell); mesures sanitàries per risc epidèmic a la Cerdanya, abans i després del Tractat dels Pirineus (N. Casamitjana); corresponsals a la Cerdanya del *Diccionari de la Llengua Catalana* de mossèn Antoni M. Alcover (F. Sabaté i E. Sabaté); el baptisme i l'aigua en l'art cerdà (J. L. Blanchon); la recuperació i edició de l'*Himne a Puigcerdà* (L. Martín), i la influència de la crisi en l'evolució dels estrangers censats a la baixa Cerdanya (J. M. Prat).

Joan CAPÓ PIRIS
Ferrerries durant la Segona República i la Guerra Civil

Maó: Institut Menorquí d'Estudis, 2017. 154 p., 7 €.

Estudi que analitza les activitats econòmiques, socials, educatives, esportives i festives de la vila menorquina de Ferrerries els anys trenta del segle XX. Posteriorment se centra en l'evolució política al llarg de la II República, els inicis de la Guerra Civil i el Consell Municipal, els detinguts de la República, els combats a Ferrerries i la repressió franquista.

DD.AA.
font, núm. 19

Vila-real: Regidoria de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Vila-real, 2017. 144 p., Gratuït.

Nova publicació amb articles sobre Vila-real, que aplega estudis sobre temes diversos: la traça urbana de Vila-real del mestre Bertran Adalbert (1272-1281) (V. Gil); les festes de la Mare de Déu d'Agost (G. Broch); el discurs dedicat al Socarrat Major 2017 (E. Camps); ressenya històrica d'Eliseo Arrufat (P. Arrufat); els vila-realencs represaliats en la massacre del 25 d'abril de 1940 a la Presó Provincial de Castelló (D. J. Font i A. Pitarch); la construcció i enderrocament del poliesportiu i gimnàs Campió Llorens (J. B. Llorens); orfebres valencians a Vila-real: de Cetina a Eva (P. Mezquita); de la crisi a l'economia del decreixement a la Plana (S. Vilanova); la dona davant la justícia els segles XVIII i XIX (E. Peset i G. Ripollés), i el filòsof oblidat Diego Mas i Mas (P. Chabrera).

Xavier TORRES
Girona al segle XVI (1519-1599). Cavallers i menestrals

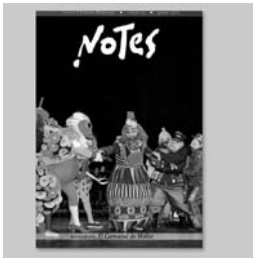
Girona: Diputació de Girona, 2017. 99 p., 12 €.

Estudi sobre l'evolució econòmica, social i política de la ciutat de Girona al segle XVI on breument es van analitzant diferents aspectes de la ciutat com ara l'evolució climatològica, urbana i de la immigració, el municipi i la corona, les activitats econòmiques, les relacions de la ciutat amb el mar, el camp i els masos, la noblesa, els comerciants, els gremis, i l'ascens i caiguda de la manufactura. Així mateix el llibre fa referència als bàndols i el bandolerisme, les guerres (amb un capítol especial per a la Guerra del Rosselló), les diferents activitats econòmiques, la vida religiosa, la confraria, la Contrareforma i la Inquisició, els estudis i els estudiants i les arts, per acabar amb un balanç de l'anomenat –o no– segle d'or.

J. SENDER;
P. PROUS (coords.)
Guimerà
Vallsanta
Monestir cistercenc
de la Vall del Corb
Lleida: Institut d'Estudis
Ilerdencs i Museu de
Guimerà, 2017. 411 p.,
19 €.

Llibre molt visual amb un gran nombre d'autors i la col·laboració del Grup de Recerques de les Terres de Ponent. S'hi fa un recorregut històric pels diferents carrers de la vila de Guimerà i s'analitza el monestir de Santa Maria de Vallsanta: la historiografia; l'evolució històrica, arquitectònica, artística i paisatgística; els resultats de les diferents campanyes arqueològiques al monestir cistercenc i la seva relació amb la vila de Guimerà, i també la gènesi i els resultats de recuperació del projecte de Vallsanta. Completen la publicació un gran nombre de mapes, com també fotografies de molt bona qualitat de la vila i les ruïnes del monestir de Santa Maria de Vallsanta, i diferents textos i poemes sobre el monestir.

DD.AA.
Notes, núm. 32
Mollet del Vallès: Centre
d'estudis Molletans, 2017.
220 p., 12 €.

Nova publicació amb diferents articles sobre Mollet del Vallès, entre els quals destaquem: recs i molins al Vallès en època medieval: el molí de Sota la Vila (J. Vilaginés); els orígens del topònim Cal Músic (V. Vilà); la creu de terme (J. Ventura); història de can Cabanyes i els polvorins de Montcada i Reixac (A. Rovira), i el proveïment d'aigua potable (X. Cabanillas). El monogràfic d'aquest número, dedicat al Carnaval de Mollet, comença amb una anàlisi de J. R Bertolin i continua amb textos sobre els elements jocosos del carnaval (B. Moya), el ball de gitanes (M. C. Macià), el carnestoltes de 1874-1879 (M. A. Suárez), la recuperació del Carnaval en democràcia i el paper de la societat civil (J. Noró), i el disseny d'un Carnaval identitari i participatiu (M. Busquets i N. Fernández). Completen la revista dues fitxes d'art: el cartell de Carnaval més antic de l'Arxiu Històric de Mollet (D. González) i un Argemí a la col·lecció del Museu Abelló (J. Septién).

J. CASAS i ROCA; D.
MIQUEL i SERRA
Aspectes de
l'edat moderna
a Sant Cugat del
Vallès
Sant Cugat del Vallès:
Grup d'Estudis Locals de
Sant Cugat del Vallès,
2017. 191 p., 15 €

Estudi que se centra en l'edat moderna a Sant Cugat del Vallès amb un exhaustiu treball de Jordi Casas sobre l'evolució de les finances municipals els segles XVII i XVIII, on s'analitza la hisenda, les rendes, el deute, l'administració, la resistència d'alguns contribuents i les finances municipals de Sant Cugat del Vallès. Domènec Miquel explica la vida i les obres de dotze santcugatencs que van destacar en la Guerra de Successió i, finalment, els dos autors fan un breu assaig sobre l'evolució dels càrrecs municipals de 1562 a 1808. El llibre finalitza amb la relació de càrrecs municipals de Sant Cugat del Vallès, Quadra de Canals i Quadra de Vilanova de 1562 a 1719 i de 1721 a 1808.

D. MORÉ AGUIRRE
El sublim i el
quotidià dels
fars de
Catalunya
Tossa de Mar: Centre
d'Estudis Tossencs, 2017.
461 p., 25€

Publicació realitzada amb motiu del centenari del far de Tossa de Mar, on s'analitza l'evolució històrica dels diferents fars i faroners a través dels llibres de visites que es conserven als fars de Llobregat, Sant Sebastià de Palafrugell, Tossa, Formentor i Formentera, com també el gallec de la Torre d'Hèrcules. El llibre repassa el testimoni de les visites d'enginyers, inspectors, representants dels ports, excursionistes, turistes, autoritats, polítics, artistes i escoles, entre altres. Completa la publicació una mostra de fotografies antigues i més recents sobre fars i faroners de la zona i un apèndix amb diferents articles i poemes relacionats amb els fars.

Patrici POJADA
Viure com a bons
veïns
Identitats i solidari-
tats als Pirineus
(segles XVI-XIX)
Catarroja - Barcelona:
Editorial Afers, 2017,
296 p., 19 €.

Traducció del francès i ampliació del llibre de Patrici Pojada publicat l'any 2000 sobre identitats i solidaritats als Pirineus, on s'analitza l'evolució de les diferents llengües i de parlars com el benasqués, el massatès, el donasanenc, el capcinès i l'aranès, i també les relacions occitanocatalanes. Així mateix, estudia els diversos vincles, tractats, solidaritats i relacions socials i econòmiques entre les valls pirinenques, amb especial incidència en els comtats del Rosselló, la Cerdanya, Foix, Andorra i la Vall d'Aran, dels quals es fixa en l'evolució política, social i transfronterera, incloent-hi les diferents guerres esdevingudes entre els segles XVI i XIX.

noticiari

167

1 Agenda

- Curs: «El Vallès: festa, cultura popular i patrimoni cultural immaterial»
SABADELL, DEL 25 D'OCTUBRE AL 29 DE NOVEMBRE. ORGANITZEN: FUNDACIÓ BOSCH I CARDELLACH, CENTRE D'ESTUDIS DE GRANOLLERS, ARXIU HISTÒRIC DE CASTELLAR DEL VALLÈS, GRUP D'AMICS DEL MUSEU-ARXIU DE SENTMENAT, GRUP D'ESTUDIS LOCALS DE SANT CUGAT, CENTRE D'ESTUDIS MOLLETANS, CERCLE DE RECERQUES I ESTUDIS MOGODA I CENTRE D'ESTUDIS HISTÒRICS DE TERRASSA.
- Congrés Internacional Pau Faner
MAOÍ, 3, 4 I 5 DE NOVEMBRE. ORGANITZA: INSTITUT MENORQUÍ D'ESTUDIS.
- X Espai Despuig. «La missió de la Universitat i la seva confluència amb el món local»
SANT JUST DESVERN, 11 DE NOVEMBRE. ORGANITZEN: INSTITUT RAMON MUNTANER I CENTRE D'ESTUDIS SANTJUSTENCS.
- IV Jornada d'Estudis de l'Alt Urgell
ALINYÀ, 11 DE NOVEMBRE. ORGANITZA: INSTITUT D'ESTUDIS COMARCALS DE L'ALT URGELL.

- XIII Fòrum Auriga. Trobada interdisciplinària del món antic
REUS, 11 I 12 DE NOVEMBRE. ORGANITZEN: REVISTA AURIGA, MUSEU DE REUS I CENTRE DE LECTURA DE REUS.
- Trobades d'Etnologia i Recerca pel Territori: presentació dels treballs de l'Inventari del Patrimoni Cultural Immateral del Penedès
IGUALADA, 16 DE NOVEMBRE. ORGANITZA: INSTITUT D'ESTUDIS PENEDESENCS.
- I Jornada sobre Historiografia Local. «Aportacions sobre la II República»
LLEIDA, 18 DE NOVEMBRE. ORGANITZEN: INSTITUT D'ESTUDIS ILLERDENCs, COORDINADORA DE CENTRES D'ESTUDIS DE PARLA CATALANA I INSTITUT RAMON MUNTANER.
- V Trobades El Segrià a Estudi
ALCARRÀS, 18 DE NOVEMBRE. ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DEL SEGRITÀ.

- XXIV Col·loqui de Tardor 2017. «Arquitectura gòtica a les terres de Girona. 1000 anys de l'església de Santa Maria dels Turers de Banyoles»
BANYOLES, 24, 25 I 26 DE NOVEMBRE. ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS COMARCALS DE BANYOLES.
- XIV Trobada d'Entitats i Associacions Culturals de les Comarques de la Diòcesi de Tortosa
PENA-ROJA DE TASTAVINS, 25 DE NOVEMBRE. ORGANITZEN: INSTITUT RAMON MUNTANER I ALTRES CENTRES D'ESTUDIS.
- Exposició «Masos, masets i masies del terme de Riudoms»
RIUDOMS, DEL 3 AL 30 DE NOVEMBRE. ORGANITZA: CENTRE D'ESTUDIS RIUDOMENCs ARNAU DE PALOMAR.

2 Noticiari

X ESPAI DESPUIG. «LA MISSIÓ DE LA UNIVERSITAT I LA SEVA CONFLUÈNCIA AMB EL MÓN LOCAL»
L'Espai Despuig, que deu el nom a Cristòfol Despuig, autor de *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* (1557), és una trobada biennal organitzada per l'Institut Ramon Muntaner que té com a objectiu que els centres d'estudis hi puguin debatre tots aquells temes que els siguin d'interès, fomentant la crítica i l'anàlisi des de diferents perspectives de l'actualitat dels territoris de parla catalana.
Enguany se celebra la desena edició d'aquest Espai Despuig, que es durà a terme l'11 de novembre a Sant Just Desvern, coincidint amb el 30è aniversari del Centre d'Estudis Santjustencs i amb el centenari de l'Ateneu de Sant Just. La jornada començarà amb la conferència «Els ateneus: universitat popular», a càrrec de Xavier Filella, president del Centre de Lectura entre 2011 i 2017. Continuarà amb la taula rodona «La missió de la universitat i la seva confluència amb el món de la recerca local», que comptarà amb les intervencions de diversos professors d'universitat vinculats a la recerca local. La moderació anirà a càrrec de

Narcís Figueras, professor de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC) i membre del Centre d'Estudis Selvatans i de la junta de la CCEPC. Com en les edicions anteriors, les conclusions d'aquest X Espai Despuig s'editaran en la col·lecció de publicacions que duu el mateix nom. Per a més informació:
<http://www.irmu.org/projcts/despuig>.

I JORNADA SOBRE HISTORIOGRAFIA LOCAL «APORTACIONS SOBRE LA II REPÚBLICA»
Al llarg dels últims anys, s'han dut a terme nombroses iniciatives amb l'objectiu d'analitzar la situació de la història local. Enguany, en el marc de la celebració del 75è aniversari de l'IEI i dels 25 anys de la CCEPC, es fa un pas més endavant amb la proposta d'organitzar unes jornades que es podrien celebrar cada dos anys i que tindrien com a resultat una publicació. Aquestes jornades es plantegen com l'exposició d'un estat de la qüestió de l'aportació feta a la historiografia general des de la recerca local i comarcal. Les publicacions resultants de les jornades permetrien identificar què han aportat els estudis locals a certes temàtiques historiogràfiques.

Cada edició de les jornades tindrà un objecte d'estudi (un període històric o bé una temàtica concreta) sobre el qual se sap que hi ha aportacions significatives. La primera edició d'aquesta jornada, organitzada per la CCEPC, l'Institut d'Estudis Ilerdencs i l'Institut Ramon Muntaner que es durà a terme el 18 de novembre a l'Aula Magna de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, a Lleida, es dedicarà a la II República.
D'aquesta manera, s'han establert nou subtemes sobre la II República que analitzaran diferents historiadors i historiadores especialistes en cada tema, per tal d'establir un estat de la qüestió de cadascun d'ells. Aquests treballs, i les corresponents bibliografies, formaran part d'una publicació posterior.
La jornada, doncs, s'estructurarà al voltant de diferents taules rodones, on els moderadors faran intervenir els ponents que han desenvolupat els subtemes establerts, i es tancarà amb un epíleg final sobre possibles línies d'investigació de la II República encara sense explorar. Per a més informació: CCEPC. Tel. 933 248 585, ext.131. A/e: ccepc@iec.cat.

Consell de redacció: Victòria Almuni (C.E. Seniençs), Joan Busqueta (UdL), David Cao (P. Estudis Osonencs), Joaquim Capdevila (UdL), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Narcís Figueras (UOC), Antoni Gavalda (URV), Oriol Granados (CE. Montjuïc), Carla González Collantes (UIC), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Manuel Pastor (Institució Alfons el Magnànim), Antoni Planas (Institut d'Estudis Baleàrics), Joaquim M. Puigvert (UdG), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Saguer (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (S. Arqueologia i Paleontologia. G.Cat), Francesc Viso (CCEPC).
Consell assessor: Agustí Alcoverro (MHC), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (MHC), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytavi (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Josep M. Sans Travé (ANC), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB)
<http://www.sre.urv.es/irmu/plecs/>.

Revista editada per:

Amb el suport de:

